

De Tweede Fase

Jan Sniekers en Peter Wester

In de tweede fase van havo en vwo zal er voor geschiedenis en staatsinrichting veel veranderen als alle plannen doorgaan. Al eerder, in het februari en oktobernummer van KLEIO van 1995, gingen Jan Schopman en Maria Grever, beide lid van de werkgroep Geschiedenis van de vakontwikkelgroep GAM, hierop in.

Jan Sniekers van de SLO en lid van de werkgroep, en Peter Wester, docent en SLO-medewerker, zetten de reeks artikelen voort. Het is hun bedoeling in de komende nummers allerlei aspecten te verduidelijken, waarmee we in de toekomst te maken kunnen krijgen.

Tijdens de laatste veldraadpleging in Utrecht (9 februari 1995) kreeg het definitieve advies eindexamenprogramma's havo/vwo brede ondersteuning van de massaal opgekomen VGN-leden.

Het laatste woord is nu aan de staatssecretaris en aan het parlement. Naar we verwachten worden de nieuwe eindexamenprogramma's Geschiedenis en staatsinrichting per 1 september 1998 ingevoerd. Dan vervalt het ons (nog maar net) vertrouwde eindexamenprogramma, bekend onder de namen HEG of WIEG.

Wat betekent dit voor docenten? Wordt nu alles anders?

In dit artikel willen we met u de nieuwe eindexamenprogramma's nader verkennen. We stellen daarbij drie vragen:

- Welke visie en welke verwachting spreken uit de nieuwe examenprogramma's havo en vwo?
- In welke opzichten verschillen deze examenprogramma's van het huidige?
- Zorgen de nieuwe eindexamenprogramma's voor een breuk of gaan we verder op een reeds ingeslagen weg?

Uit de verantwoording bij de nieuwe examenprogramma's Geschiedenis en staatsinrichting havo/Vwo:

'Het onderwijs in de vernieuwde tweede fase wil er toe bijdragen dat leerlingen straks op een adequate wijze in de maatschappij kunnen functioneren. De leerlingen krijgen derhalve brede en samenhangende vakkenpakketten

aangeboden, voorzien van geactualiseerde leerstof. Het onderwijs richt zich daarbij op het overdragen van kennis en in samenhang daarmee op actieve kennisverwerving, op zelfstandig leren en op toepassing van kennis en inzicht. Het wil daarmee enerzijds voortbouwen op de basisvorming, anderzijds leerlingen voorbereiden op een vervolgstudie in het hoger onderwijs.'

De uitgangspunten voor de vakonderdelen geschiedenis en staatsinrichting in de tweede fase sluiten bij deze visie aan.

Bij het vakonderdeel geschiedenis went de leerling eraan vragen aan het verleden te stellen; vragen die, net als in de wereld van volwassenen, worden ingegeven door ervaringen in de eigen leefwereld, door de actualiteit, door historische belangstelling, of door historisch-wetenschappelijke discussies. Inzicht in het verleden, zo ontdekt de leerling, verheldert het eigen bestaan en kan de communicatie tussen mensen in een samenleving bevorderen.

Bij het vakonderdeel staatsinrichting wordt daarnaast ook nadruk gelegd op de staatsburgerlijke vorming van de leerling, in het bijzonder op het vertrouwd raken met het politieke systeem-denken en het verwerven van inzicht in de wisselwerking tussen politiek en samenleving.

De nadruk op actieve kennisverwerving en op zelfstandig leren vinden we terug in de algemene doelen van het onderwijs in Geschiedenis en staatsinrichting in de tweede fase (zie hiernaast). De vakontwikkelgroep heeft bij het formuleren van deze doelen nadrukkelijk gekozen voor zinsneden als *'de leerlingen verwerven kennis en inzicht'*.

Verwachting

Als we de doelstellingen kritisch lezen en onderling vergelijken dan dienen de beoogde ontwikkelingen in het vak vooral in dienst te staan van de persoonlijke ontwikkeling en de voorbereiding op maatschappelijk functioneren. Tevens moet er een basis worden gelegd voor vervolgonderwijs en latere beroepsuitoefening. De leerling moet in de gelegenheid worden gesteld zelfstandig te leren, en - zo lezen we in het domein benaderingswijzen en vaardigheden - het eigen leerproces te sturen.

Het vak Geschiedenis en staatsinrichting schikt zich hiermee achter de 'studiehuisdachte' die komende jaren in de tweede fase, en wellicht ook in de eerste fase vorm moet krijgen.

KLEIO

Wat valt er op als we elk van de onderdelen afzonderlijk bekijken?

De ontwikkelingen in het vak

In onderdeel a van de algemene doelstellingen staan de historische benaderingswijzen (eerder: structuurbegrippen) en vaardigheden voorop. Ze zijn het onmisbare gereedschap voor het (leren) aannemen van een 'verantwoorde houding' ten opzichte van zowel historische als hedendaagse verschijnselen, vraagstukken en ontwikkelingen. Tevens stimuleren ze de gewenste 'onderzoekende houding' van de leerling.

In dit onderdeel wordt verder de nadruk gelegd op het verwerven van kennis en inzicht in de complexiteit van factoren die het verleden en, vooral wat het politieke systeem betreft, ook het heden kenmerken.

De doelstellingen sluiten aan bij de algemene doelen van het vak Geschiedenis en staatsinrichting in de basisvorming. Maar veel nadrukkelijker dan in de basisvorming wordt de leerling geconfronteerd met bestaansdimensies en identiteitsdimensies (zie a 4).

De leerling moet ontdekken dat deze dimensies in onderlinge samenhang een grote rol speelden in het menselijk bestaan in het verleden en ook zijn kijk op het eigen bestaan beïnvloeden. Om te voorkomen dat de leerling te veel vanuit eigentijdse ervaringen het verleden gaat interpreteren moet hij/zij oog krijgen voor de eigen standplaatsgebondenheid.

In de laatste doelstelling wordt van de leerling gevraagd dat hij bereid is het relatief vreemde en eigen karakter van het verleden te aanvaarden.

Persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijk functioneren

Het aanleren van vaardigheden staat in onderdeel b centraal.

De genoemde vaardigheden heeft de leerling nodig om om te kunnen gaan met historisch gegroeide maatschappelijke verschijnselen, ontwikkelingen en vraagstukken, om een standpunt te kunnen innemen, en tegelijk dit standpunt te kunnen relativeren. Deze houding wordt onontbeerlijk geacht voor het maatschappelijk functioneren in de toekomst.

Dergelijke doelen ontbreken niet in de basisvorming. De basis voor deze houding zou daar gelegd moeten worden. Het aantal vaardigheden dat de leerling in de basisvorming moet leren beheersen is echter tot nu toe zo gering, dat mag worden betwijfeld of dit ook daadwerkelijk gebeurt.

DE DOELSTELLINGEN

Het onderwijs in Geschiedenis en staatsinrichting in de tweede fase van het Havo en Vwo is gericht op:

a Ontwikkelingen in het vak

1. De leerlingen kennen historische benaderingswijzen en vaardigheden en kunnen deze toepassen bij het bestuderen van het verleden en bij het verrichten van een afgebakend historisch onderzoek op basis van primaire en/of secundaire bronnen van diverse aard.
2. De leerlingen verwerven kennis van en inzicht in historische gebeurtenissen, processen, structuren en vraagstukken op regionaal, nationaal, Europees en mondiaal niveau.
3. De leerlingen verwerven kennis van en inzicht in de wording van het Nederlandse politiek systeem in relatie tot de werking van het huidige politiek systeem, de samenleving en de internationale politieke verbanden waar Nederland deel van uit maakt.
4. De leerlingen hebben inzicht in de wijze waarop bestaansdimensies (economisch-sociaal, bestuurlijk-politiek, cultureel-mentaal) en identiteitsdimensies (seks, etniciteit, generatie, leeftijd, afkomst) in onderlinge samenhang een rol hebben gespeeld in het verleden en de interpretatie daarvan.
5. De leerlingen onderkennen het relatief vreemde en eigen karakter van het verleden.

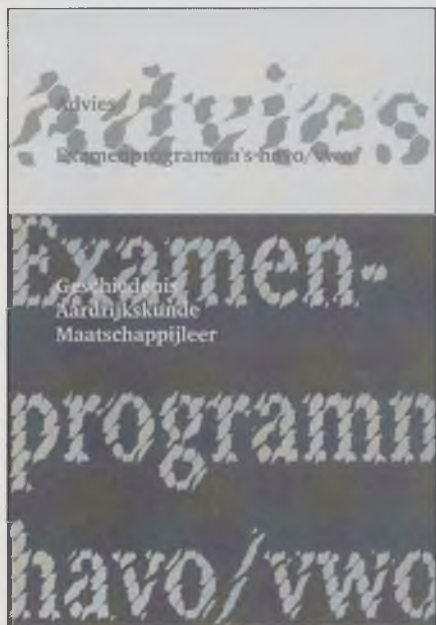
b Persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijk functioneren

1. De leerlingen verwerven inzicht in hun betrokkenheid bij historisch gegroeide maatschappelijke verschijnselen, ontwikkelingen en vraagstukken - inclusief het Nederlandse politiek systeem -, in hun eigen identiteit als burger en die van hun medeburgers.
2. De leerlingen hebben inzicht in historische beeldvorming en de wijze waarop deze door mythen en stereotypen kan zijn gekleurd.
3. De leerlingen hebben inzicht in de historische dimensie van maatschappelijke veranderingsprocessen en kunnen de eigen tijd als absolute norm relativeren.
4. De leerlingen kunnen historische en hedendaagse verschijnselen vergelijken en deze vergelijkingen op hun waarde schatten.
5. De leerlingen kunnen op basis van inzicht in eigen en andermans waarden een standpunt bepalen ten aanzien van historische en hedendaagse verschijnselen, ontwikkelingen en vraagstukken.

c Vervolgonderwijs en beroepsperspectieven

1. De leerlingen verwerven historische en politiek-bestuurlijke kennis, inzichten en vaardigheden als basis voor vervolgonderwijs en beroepsuitoefening, en als bijdrage voor hun keuze van een vervolgonderwijs.
2. De leerlingen hebben informatie ingewonnen over vervolgonderwijs en beroepen waarin het vak Geschiedenis en staatsinrichting een rol speelt.
3. De leerlingen verwerven inzicht in de capaciteiten en interesses die zij op het gebied van studiehouding en vaardigheden bezitten en die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor vervolgonderwijs.

Het resultaat van een jaar ontwikkelwerk en van de verwerking van alle adviezen is te lezen in het door de Stuurgroep Profiel Tweede Fase uitgegeven *Advies Examenprogramma's havo en vwo Geschiedenis - Aardrijkskunde - Maatschappijleer* (Den Haag, december 1995).
Besteladres: SLO/afdeling verkoop, Postbus 2041, 7500 CA Enschede.
Tel. 053-4840840.

We verwachten dat de leerling met de algemene doelen in dit onderdeel moeite zal hebben.

Wellicht roept u: 'Zoveel doelen, in zo weinig tijd?'

Maria Grever ging in haar artikel 'Geschiedenis in de Tweede Fase. De historische kamers van het studiehuis ingericht' (KLEIO, oktober 1995) op deze hartekreet in. Zij stelt dat de vakontwikkelgroep om de doelen te kunnen bereiken in de examenprogramma's keuzes heeft gemaakt, vastgelegd in eindtermen. De criteria die de groep hierbij hanteerde zette zij in haar artikel nader uiteen.

Of deze selectie in de praktijk vruchten zal afwerpen moet nog blijken. Enigszins bezorgd kijken we naar de leerlingen in het profiel havo/Economie en Maatschappij. Zij krijgen maar 160 studielasturen (zie het overzicht in het artikel van Grever) om alle gestelde doelen te bereiken.

Wellicht kan voor de vaardigheden een oplossing worden gevonden door verschillende niveau's van beheersing te onderscheiden. Onze gedachten hierover moeten we nog verder ontwikkelen.

Vervolgonderwijs en beroepsperspectieven
De vakontwikkelgroep heeft de doelstellingen in onderdeel c niet verder uitgewerkt. We trekken een aantal voorzichtige conclusies.

De brede benadering die het vak, getuige de doelstellingen in de onderdelen a en b nastreeft, wordt gezien als een geschikte basis voor vervolgonderwijs en latere beroepsuitoefening. Het vak levert geen bijzondere bijdrage aan bepaalde vervolgopleidingen of bepaalde beroepen.

Tijdens de raadpleging werd de wens gehoord dat de inhoud van het vak in elk profiel ook wordt afgestemd op vervolgopleidingen en beroepen, die een directe relatie met dit profiel hebben. We denken dat dit voor uitgevers en docenten in de praktijk niet haalbaar zal zijn.

Vergelijking van de nieuwe en huidige examenprogramma's

De nieuwe examenprogramma's voor Geschiedenis en staatsinrichting bouwen in grote lijnen voort op het bestaande programma voor havo en Vwo. Evenals in het bestaande programma wordt in het adviesprogramma uitgegaan van probleemgericht thematisch onderwijs. Ook wordt aan de

beheersing van historische benaderingswijzen (eerder: structuurbegrippen) en vaardigheden, gekoppeld aan de inhoud van een thema, opnieuw veel waarde toegekend.

De nieuwe examenprogramma's geven echter meer dan het bestaande programma richting aan de inhoud van het onderwijs in Geschiedenis en staatsinrichting in de tweede fase. In de programma's wordt in eindtermen een kader aan inhouden en vaardigheden vastgelegd, dat vervolgens naar het inzicht van een stofomschrijvingscommissie of van schoolboekenschrijvers en docenten in thema's voor het CE en SE moet worden uitgewerkt. De eerdere globale themavelden zijn daarmee vervallen en vervangen door richtinggevende eindtermen, geordend in domeinen en subdomeinen.

De eerdere themavelden boden een overzicht van historische contexten, waaruit men thema's voor het CE afleidde; voor het SE waren ze niet verplicht. De themavelden droegen, samen met een aantal nadere richtlijnen voor het examen, bij aan een spreiding van thema's over historische periodes, maar schoten tekort als middel om tot een evenwichtig vakwerkplan voor de gehele bovenbouw te komen. De nieuwe indeling in domeinen en subdomeinen biedt hiertoe wel goede aanknopingspunten.

U vindt hiernaast een overzicht van wat per 1 september 1998 nieuw is in de examenprogramma's, wat vervallen is en waar de nadruk op komt te liggen. Op een aantal aspecten uit dit schematische overzicht gaan we nader in.

kleio

nummer 4/96
pagina's 14 en 15

Nieuw	Vervallen	Nadruk
Examenprogramma's Vier examen-programma's: voor de profielen Economie en Maatschappij, op Havo en op Vwo Examenprogramma's bestaan uit samenhangende eindtermen verdeeld over domeinen en subdomeinen. De examen-programma's zijn chronologisch- thematisch van opzet; voor diverse periodes kunnen thema's worden ontwikkeld. Het interpretatieve karakter van het vak is versterkt In elk examenprogramma is tijd gereserveerd voor afgebakend historisch onderzoek	Een examenprogramma voor Havo en Vwo De 21 themavelden	De aandacht voor historische periodes van voor 1870 is verder uitgebreid Leerlingen moeten standpunten innemen in historische vraagstukken en (Vwo) in enkele historiografische debatten. Belang van zelfstandig verrichten van afgebakend historisch onderzoek; als vervolg of daarnaast, een scriptieopdracht voor VWO (C&M)
Eindtermen/thema's Eindtermen zijn, zo globaal geformuleerd dat men hieruit, per subdomein, diverse thema's kan genereren. Alle eindtermen van één subdomein worden aan de hand van één thema aangeboden en getoetst.	De grote mate van vrijheid bij de keuze van het onderwerpen voor de schoolonderzoeken	
Vaardigheden De benaderingswijzen en vaardigheden zijn anders geordend en in een breed kader van algemene vaardigheden geplaatst. (Deel I, domein A)	Het begrip 'structuurbegrip' en de indeling van vaardigheden naar structuurbegrippen.	Het interpretatieve karakter van het vak krijgt meer accent. Benaderingswijzen en vaardigheden dienen altijd gekoppeld te worden aan de inhoud van het thema. De benaderingswijzen en vaardigheden zijn zo belangrijk dat ze alle in het CE kunnen worden getoetst.
Staatsinrichting Staatsinrichting richt zich op de ontwikkeling van het Nederlands politiek bestel in relatie tot de huidige werking. Dit komt met name tot uiting in in subdomein D, 'Politiek systeem en politieke cultuur in Nederland'. De politieke dimensie van geschiedenis komt daarnaast in diverse andere subdomeinen aan bod.	De onderscheiding van de vakonderdelen geschiedenis en staatsinrichting in de themavelden. Het eerdere accent op de structuur en het functioneren van het huidige politieke bestel.	
De examinering De toetsing vindt plaats aan de hand van thema's gegenereerd uit een combinatie van eindtermen uit deel I en de eindtermen uit een subdomein in deel II. Alle subdomeinen in deel II maken onderdeel uit van deze toetsing. Het CE toetst twee thema's gegenereerd uit twee subdomeinen van deel II. Elk jaar wordt een thema vervangen. In het SE worden de andere thema's getoetst Er zijn enkele nieuwe criteria voor de wijze waarop een thema voor het CE omschreven moet worden. Gelet op het gegeven dat een thema gedurende twee jaar onderdeel uitmaakt van het CE en de mogelijkheid het in een ander jaar in het SE te gebruiken, ligt het gebruik van dezelfde criteria bij thema's voor het SE voor de hand.	De grote mate van vrijheid zelf de onderwerpen en de inhoud van de schoolonderzoeken vast te stellen.	Bij elk thema voor het CE moet de wijze waarop de eindtermen uit een subdomein in het thema zijn uitgewerkt, worden toegelicht. Elk thema voor het CE dient een hoofdvraag te bevatten die historische interpretaties uit het verleden als uitgangspunt heeft.

Opvallende punten in het nieuwe examenprogramma

• Domeinen en subdomeinen

Een overzicht van de domeinen en subdomeinen in de vier examenprogramma's is op een andere plaats in dit artikel opgenomen. Dit overzicht kwam tot stand na de veldraadpleging (september 1995) en wijkt af van het eerder in KLEIO gepubliceerde overzicht (nr. 8, oktober 1995, 9).

Een subdomein bestaat uit een eindterm met specificaties. Wij geven u een voorbeeld.

Domein D Staat, natie en politiek

Subdomein: Politiek systeem en politieke cultuur in Nederland

Eindterm

11 De leerlingen kunnen door middel van eindtermen uit deel I uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen het politiek systeem en de politieke cultuur in Nederland zich sinds het midden van de negentiende eeuw hebben ontwikkeld. Zij kunnen aan de hand van een nader afgebakend thema:

- veranderingen in doeleinden, machtsmiddelen en omvang van het overheidsbeleid verklaren en de gevolgen daarvan voor diverse maatschappelijke terreinen aangeven;*
- veranderende visies van sociaal-politieke bewegingen en politieke partijen op macht, gezag en interventie van de overheid aangeven en verklaren;*
- de veranderende invloed van burgers op het overheidsbeleid verklaren en de effecten daarvan voor de werking van het politieke systeem herkennen;*
- het gebruik van symbolen en rituelen door politieke elites, partijen en pressiegroepen in verband brengen met het veranderende politieke systeem;*
- de invloed van de media op de politieke besluitvorming uitleggen;*
- de betekenis van het Europese integratieproces voor de politieke invloed van de Nederlandse burgers en voor het overheidsbeleid aangeven.*

(Dit geldt voor de havo-profielen; voor de Vwo-profielen zijn er geen 6 maar 8 specificaties.)

Per profiel moet uit elk aangegeven subdomein één thema voor het schoolexamen (SE) of voor het centraal examen (CE) gegenereerd worden.

Eerste vingeroefeningen wijzen uit dat uit elk subdomein verschillende thema's kun-

nen worden ontwikkeld. In een van de volgende artikelen geven we u hierover meer informatie.

Overigens is het soms mogelijk de eindtermen uit twee subdomeinen in een thema te 'behandelen'. Zo'n thema kan echter al gauw erg zwaar worden, omdat alle specificaties bij deze eindtermen in het thema moeten zijn uitgewerkt.

• De chronologisch-thematische opzet

Op twee verschillende manieren heeft de vakontwikkelgroep een aanzet gegeven voor een chronologisch-thematische opzet. De eindtermen verwijzen of naar een chronologische indeling of naar een maatschappij-historische indeling.

Zo moet bijvoorbeeld een thema worden geplaatst in de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd (tot circa 1800), of in de moderne tijd (de 19e en/of 20ste eeuw), of in de overgang van een agrarisch-stedelijke naar een industriële samenleving.

• Grottere spreiding naar tijd en plaats

De tijdsaanduidingen in de eindtermen bevorderen een spreiding van thema's over verschillende periodes. De nadruk op thema's uit de moderne tijd is verdwenen. Het aantal thema's dat in de Oudheid of de Middeleeuwen geplaatst kan worden blijft echter klein. In vele eindtermen zien we ook in welk gebied een thema geplaatst moet worden. Zo wordt een spreiding van thema's over Nederland, Europa, buiten-Europese gebieden of de wereld bevorderd.

Binnen de gegeven kaders van tijd en plaats hebben de stofomschrijvingscommissie voor een CE- thema, de schoolboekschrijver en de docent de ruimte eigen keuzes te maken. In een volgende artikel zullen we u hiervan een aantal voorbeelden geven.

• Benaderingswijzen en vaardigheden (domein A)

Om de koppeling tussen domein A en een gekozen thema tot stand te brengen moeten thema's probleemgericht van aard zijn. Dergelijke thema's nodigen leerlingen uit vragen aan het verleden te stellen en met behulp van vaardigheden het verleden op een kritische wijze te interpreteren.

De eindtermen 1 t/m 4 in domein A bevatten vooral vaardigheden. Aan deze vaardigheden wordt zoveel belang toegekend dat ze in elk CE getoetst kunnen worden.

De school dient ervoor te zorgen dat aan alle eindtermen in domein A wordt voldaan. Voor de leerlingen in het havo-profiel Eco-

nomie en maatschappij, met slechts 160 studielasturen, zal dit een opgave zijn. Een mogelijke oplossing - de beheersing van vaardigheden op meerdere niveau's - noemden we reeds.

• Het opzetten van een historisch onderzoek

De eindtermen in domein H bevatten een verplicht stappenschema gericht op actief en zelfstandig leren. De koppeling tussen domein A en domein H is in het schema zichtbaar.

De school kan het thema voor dit onderzoek zelf vaststellen of ontleen aan een van de subdomeinen in de domeinen B t/m G. Zo'n onderzoek kan met een werkstuk worden afgesloten maar ook andere vormen van presentatie zijn denkbaar.

De scriptie-opdracht voor de leerlingen in het Vwo-profiel Cultuur en Maatschappij houdt de mogelijkheid van een 'tweede' historisch onderzoek in, maar kan ook de afronding van het 'eerste' onderzoek zijn in de vorm van een scriptie.

De vraag of bij dit historisch onderzoek samenwerking tussen leerlingen mogelijk is, wordt in de nieuwe examenprogramma's niet beantwoord.

• Staatsinrichting

Staatsinrichting is in de nieuwe examenprogramma's een volledig geïntegreerd deel van het vak Geschiedenis en staatsinrichting. Het door de politiek opgeroepen conflict met maatschappijleer over 'wording en werking' behoort gelukkig tot het verleden.

Beide vakken vullen in de toekomst elkaar aan.

• De examinering

De vakontwikkelgroep stelt twee thema's voor. De werkgroep eindexamens - ingesteld door de stuurgroep Tweede Fase - gaat van één thema uit en wil de examentijd drastisch bekorten. De stuurgroep zelf maakt geen keuze. Het laatste woord is nu aan de politiek.

We hopen dat de examentijd niet sterk wordt ingekort. Om met name vaardigheden goed te kunnen toetsen is er ruime tijd nodig. In feite heeft de staatssecretaris dit erkend door de centrale examens havo en vwo in 1997 op drie uur te stellen.

Verder op een reeds ingeslagen weg?

Het onderwijs in Geschiedenis en staatsinrichting is sterk in beweging. Al voor de invoering van het huidige examenprogramma

kleio

in 1993 groeide onder docenten de overtuiging dat het meer moest gaan bijdragen aan de algemene vorming van leerlingen, zodat zij later als leden van de samenleving beter zouden kunnen functioneren. In discussies georganiseerd door de VGN bleek er behoefte aan duidelijke vakdoelen en aangepaste didactische uitwerkingen. Na grote druk van de VGN op het ministerie

van onderwijs werden deze wensen in 1993 gehonoreerd in een nieuw eindexamenprogramma.

De spreiding van thema's naar tijd (voor en na 1870) en plaats in dit nieuwe eindexamenprogramma werd door de docenten verwelkomd. Dit gold evenzeer voor de benadering van het verleden vanuit verschillende invalshoeken (de bestaansdimensies). On-

derzoek van het Cito wees uit dat docenten snel vertrouwd raken met de chronologisch-thematische benadering van het verleden.*

De bijscholing in het kader van wisselende, vaak nieuwe CE-onderwerpen geeft aan deze ontwikkelingen een extra impuls.

Uitgevers brachten een aantal op het huidige examenprogramma afgestemde thematische methodes op de markt en lieten in het kader van de CE-onderwerpen speciale katernen verschijnen. De koppeling tussen structuurbegrippen/ vaardigheden en stofinhouden wordt in deze methodes en katernen geleidelijk zichtbaar. Met name een aantal katernen uit de laatste jaren geven aan dat we op de goede weg zijn.

We willen in dit verband ook wijzen op het SLO-lespakket voor 4 en 5 havo *Hollandgangers in Nederland, Duitse trekarbeid naar Nederland in de 17e tot en met de 19e eeuw*. Dit lespakket is op verzoek van de VGN ontworpen om leerlingen te laten wennen aan structuurbegrippen/vaardigheden en hun functie bij de verkenning en interpretatie van het verleden duidelijk te maken.

Doordat de subdomcinen in de nieuwe examenprogramma's ruimte laten voor allereerste thema's en ook de wisseling van CE-thema's gehandhaafd blijft, zal ook na 1998 bijscholing gewenst zijn. Van uitgevers is bekend dat zij nu al voorbereidingen treffen voor aangepaste methodes.

Naast nieuwe thema's blijven vertrouwde onderwerpen mogelijk. Het overzicht van de domeinen en subdomeinen in dit artikel geeft een eerste aanwijzing. Het inmiddels vertrouwde CE-onderwerp 'De Verenigde Staten, een samenleving op de rails 1787-1914' past na enige bijstelling binnen het subdomein staats- en natievorming.

De invoering van de nieuwe examenprogramma's staat uiteraard niet los van waarschijnlijk ingrijpende veranderingen als gevolg van het Studiehuis. Niettemin denken we dat er voor het vak Geschiedenis en staatsinrichting geen sprake is van een trendbreuk. De door de WIEG ingeslagen weg naar thematisch onderwijs waarbij leerlingen zelfstandig leren historische kennis te verwerven, kan worden vervolgd.

* M. van de Dobbelsteen, 'Het examen Geschiedenis en staatsinrichting bevraagd, met het oog op de toekomst, verslag van een enquête', uitgave CITO.

EXAMENPROGRAMMA VWO

ECONOMIE EN MAATSCHAPPIJ Geschiedenis 1, 280 slu

Deel I

A Benaderingswijzen en vaardigheden

Deel II

B Levensonderhoud

Levensonderhoud en sociale verhoudingen

C Primaire samenlevingsverbanden

Primaire samenlevingsverbanden en opvoeding

D Staat, natie en besluitvorming

Politieke systeem en politieke cultuur in Nederland

Totalitaire systemen en staten

Staats- en natievorming

E Oorlog en vrede

Internationale betrekkingen en oorlogvoering

F Ontmoetingen tussen culturen

Niet-westerse samenlevingen
Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen

G Zingeving en cultuur

Oude culturen en de westerse samenleving
Volkscultuur: vormgeving van het dagelijks leven

Deel III

H Historisch onderzoek

Deel IV

I Oriëntatie op studie en beroep

CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ

Geschiedenis 1 en 2, 320 slu (Geschiedenis 2 (40 slu) te stapelen op Geschiedenis 1)

Deel II

G Zingeving en cultuur

Religie en levensbeschouwing

Deel III

Scriptie

EXAMENPROGRAMMA HAVO

ECONOMIE EN MAATSCHAPPIJ Geschiedenis 1, 160 slu

Deel I

A Benaderingswijzen en vaardigheden

Deel II

B Levensonderhoud

Levensonderhoud en sociale verhoudingen

C Primaire samenlevingsverbanden

Primaire samenlevingsverbanden en opvoeding

D Staat, natie en besluitvorming

Politieke systeem en politieke cultuur in Nederland

E Oorlog en vrede

Internationale betrekkingen en oorlogvoering

F Ontmoetingen tussen culturen

Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen

Deel III

H Historisch onderzoek

Deel IV

I Oriëntatie op studie en beroep

CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ

Geschiedenis 1 en 2, 240 uur (Geschiedenis 2 (80 slu) te stapelen op Geschiedenis 1)

Deel II

D Staat, natie en besluitvorming

Totalitaire systemen en staten

F Ontmoetingen tussen culturen

Migratie en culturele beïnvloeding

G Zingeving en cultuur

Volkscultuur: vormgeving van het dagelijks leven